

پدیده‌ی سامندی جمعیت در ایران و آینده‌ی آن

الهام فتحی

اردیبهشت ۱۳۹۹

پژوهشکده‌ی آمار

پژوهشکده‌ی آمار

بسم الله الرحمن الرحيم

شناسنامه نشریه	
DE-1-1-99-14	کد گزارش
پدیده‌ی سالمندی جمعیت در ایران و آینده آن	عنوان فارسی
Population aging in Iran and its future	عنوان انگلیسی
سالمندی، پیش‌بینی جمعیت، حمایت اجتماعی سالمندان	واژه‌های کلیدی
الهام فتحی	نویسندگان
دکتر حسین ضرغامی	ناظر علمی
پژوهشکده‌ی آمار،	ناشر
پژوهشکده‌ی آمار، تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر، خیابان شهید فکوری، شماره‌ی ۱۴۵. کد پستی: ۱۴۱۳۷۱۷۹۱۱	نشانی
اردیبهشت ۹۹	زمان انتشار
۸۸۶۳۰۴۴۰-۳	تلفن
research@srta.ac.ir	پست الکترونیک

♦ مسئولیت آرا و نظرهای ارائه‌شده در گزارش بر عهده‌ی نویسنده یا نویسندگان است.

♦ حق مالکیت معنوی این گزارش تحلیلی متعلق به پژوهشکده‌ی آمار است و نقل مطالب فقط با ذکر مأخذ مجاز است.

صفحه‌بندی:

طاهره امینی

پدیده‌ی سالمندی جمعیت در ایران و آینده آن

الهام فتحی

* مقدمه (بیان مسئله)

است جمعیت‌های پیر و سالخورده با کاهش جمعیت واقع در سن کار روبه‌رو می‌شوند به گونه‌ای که از یک طرف دولت‌ها با کاهش رشد اقتصادی مواجه شده و از سوی دیگر آنها ناچارند که هزینه‌های گزاف و جدیدی برای بیمه‌ها، خدمات و مراقبت از سالخوردگان بپردازند. در این دیدگاه گفته می‌شود موفقیت اقتصادی به اندازه و کیفیت نیروی کار بستگی دارد. با عبور افراد از دهه ۵۰ سالگی و بعد از آن، احتمال مشارکت در نیروی کار کاهش می‌یابد. از طرف دیگر سرمایه و به عبارتی دارایی‌ها کاهش می‌یابند زیرا سالمندان به طور فزاینده برای تأمین هزینه‌های زندگی خود به پس‌انداز متکی می‌شوند. در مقابل طرفداران دیدگاه خوش‌بینانه بر این باورند سالمندی جمعیت فرصت‌های جدیدی را به ارمغان می‌آورد، زیرا افراد مسن امروزی زندگی سالم‌تری در مقایسه با گذشتگان خود دارند، در نتیجه توانایی بیش‌تری برای سال‌های طولانی‌تر کار و فعالیت داشته و با توجه به تجارب و مهارت‌های بیش‌تر ظرفیت‌ها و نیازهای مختلفی را برای جامعه مهیا می‌کنند. البته در این دیدگاه تأکید می‌شود که باید سازگاری با شرایط جدید در همه‌ی سطوح شخصی، سازمانی و اجتماعی فراهم آید (بلوم و همکاران: ۲۰۱۱، ۱).

در حال حاضر ایران در مرحله‌ی گذار ساختار سنی قرار گرفته است و انتظار می‌رود در چندین دهه‌ی بعد، پدیده‌ی سالخوردگی جمعیت را تجربه نماید. مقایسه‌ی شاخص‌های سالخوردگی جمعیت ایران با جهان و برخی مناطق منتخب برای

در دنیای مدرن و پیشرفته امروزی، توسعه‌ی اجتماعی اقتصادی منجر به کاهش رشد جمعیت و افزایش امید زندگی در سطح جهانی شد. به این ترتیب فرایند انتقال جمعیتی^۱ تغییر ساختار سنی جمعیت و به عبارتی گذار سنی جمعیت را در پی داشت، به طوری که انتظار می‌رود به تدریج وزن جمعیت از گروه‌های سنی جوان به گروه‌های سنی بالا منتقل شود.

در زمان‌های گذشته تعداد اندکی از افراد به سنین کهولت و پیری می‌رسیدند، اما در جهان کنونی پیشرفت‌های فناوری و بهداشتی باعث شده تا افراد سال‌های بیش‌تری عمر کنند و مرگ آن‌ها در سنین بالاتری اتفاق افتد، در نتیجه در حال حاضر افراد بیش‌تری می‌توانند سنین پیری را تجربه نمایند. از طرف دیگر از آن جایی که تقریباً تمامی کشورهای دنیا دوره‌ی باروری بالا را پشت سر گذاشته و یا در حال گذار از آن هستند، طبیعتاً تعداد افراد زیادتری نسبت به گذشته به مرحله پیری می‌رسند. در سطح جهانی بعد از کاهش میزان مرگ و میر و احتمال زنده ماندن کودکان تا سنین بزرگسالی، میزان باروری کل رو به کاهش گذاشت. در نتیجه تعداد افراد سالخورده‌ی جوامع رو به افزایش گذاشت و در حال حاضر جمعیت بسیاری از کشورها رو به سالخوردگی رفته و انتظار می‌رود سایر کشورها نیز در آینده این پدیده را تجربه نمایند.

در مورد پیامدهای اقتصادی و اجتماعی سالخوردگی جمعیت دو دیدگاه متفاوت وجود دارد. اول دیدگاه بدبینانه که بر این باور

الهام فتحی محقق پژوهشکده‌ی آمار هستند.

پزشکی مطرح است. سالمندی بنا به تعریف سازمان بهداشت جهانی عبور از مرز ۶۰ یا ۶۵ سالگی است.

ب. سالمندی جمعیت: این تعریف از دیدگاه جمعیت‌شناسی مطرح است و عبارت است از افزایش نسبت سالمندان در جمعیت و به بیانی دیگر، عبارت است از کاهش نسبت افراد ۰-۱۴ ساله و افزایش نسبت افراد ۶۰ یا ۶۵ سال و بالاتر و مفهومی برای نشان دادن تغییرات توزیع سنی (ساختار سنی) جمعیت به سمت سنین بالاتر است و انتظار می‌رود که مهم‌ترین پدیده‌ی جمعیتی جهان در قرن بیست و یکم به بعد باشد.

هر چند که آستانه‌ی خاصی برای پیری وجود ندارد اما صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان معمولاً در مطالعات جمعیتی ایران، جمعیت سالمند را جمعیت در سنین ۶۵ سال و بیش‌تر در نظر گرفته‌اند.

برای تعیین میزان جوانی جمعیت، کارشناسان جمعیت‌ها را از نظر ترکیب سنی به سه دسته تقسیم می‌کنند:

دسته اول را جمعیت‌های دارای ساخت سنی جوان می‌نامند که در آن نسبت افراد کمتر از پانزده ساله حداقل ۴۰ درصد کل جمعیت را تشکیل می‌دهد. کشورهایی که دارای باروری بالاتری هستند عموماً در این گروه قرار دارند.

دسته دوم را جمعیت‌هایی تشکیل می‌دهند که دارای ساخت سالخورده‌ای هستند. در این جوامع باروری عموماً در سطح پایینی قرار دارد (کمتر از سطح جانشینی) و در مقابل افراد جامعه از امید زندگی بالاتری برخوردار هستند. نسبت افراد ۶۰ سال و بالاتر در این جمعیت‌ها معمولاً از ۱۲ درصد کل تجاوز می‌کند، در حالی که این نسبت در جمعیت‌های دسته‌ی اول حدود ۴ درصد است.

دسته سوم جمعیت‌هایی هستند که از لحاظ ترکیب سنی در حال گذر از جوانی جمعیت به سالخوردگی جمعیت هستند (زنجانی، فتحی و نوراللهی: ۱۳۹۵، ۵۰).

در مطالعات جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معناست که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیش‌تر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه‌ی سالمند بین ۱۴ تا

آگاهی از وضعیت ایران در سطح بین‌المللی مناسب بوده و برای برنامه‌ریزی در حوزه‌ی سالخوردگی جمعیت مفید و ضروری به نظر می‌رسد.

این تحقیق سعی دارد تا پس از ارائه‌ی تعاریف و مفاهیم به مقایسه‌ی روند سالخوردگی ایران و جهان و برخی از مناطق منتخب پرداخته و روند سالخوردگی ایران را از گذشته تاکنون به تصویر کشیده و سپس سالخوردگی جمعیت ایران را با روش‌های تکنیکی و آینده‌پژوهی پیش‌بینی و تحلیل نماید.

* روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش در راستای دستیابی به اهداف آن شامل تحلیل ثانویه^۲ و روش‌های تکنیکی و جمعیت‌شناختی و آینده‌پژوهی است. در مرحله‌ی نخست داده‌های موجود در زمینه‌ی جمعیت (حاصل از نتایج سرشماری‌های ایران و برآوردهای سازمان ملل) بررسی، توصیف و تحلیل شدند. در ادامه جمعیت ایران تا سال ۱۴۳۰ با استفاده از روش ترکیبی پیش‌بینی شد. برای این منظور از چهار سناریو با فروض مختلف همانند باروری بالاتر از سطح جانشینی ۲/۶ فرزند (سناریو بسیار خوش‌بینانه)، باروری سطح جانشینی ۲/۱۱ فرزند، باروری ۱/۵ فرزند (سناریو بسیار بدبینانه) و باروری ۱/۸ فرزند (سناریو محتمل) استفاده شد. برای تدوین فرضیه‌های مرگ و میر از فرض افزایش متوسط امید زندگی از الگوی سازمان ملل بهره گرفته شد. با توجه به این که آمار رسمی مهاجرت بین‌المللی در ایران موجود نیست و بنا به آمار غیر رسمی به نظر می‌رسد تعداد واردشدگان و خارج‌شدگان از کشور با هم برابر باشند، فرض شد مهاجرت بین‌المللی اثر معنی‌داری بر جمعیت کل کشور ندارند بنا بر این خالص مهاجرت خارجی صفر فرض شد.

* تعریف جمعیت سالمند یا سالخورده

سالمندی را می‌توان به اشکال مختلفی تعریف نمود. برخی جامعه‌شناسان همچون پترسون، با توجه به تغییرات ساخت سنی برخی جوامع و سالخورده شده جمعیت آنها با عنوان خاکستری شدن جمعیت یاد کرده‌اند.

در اینجا سالمندی به شرح زیر تعریف می‌شود:

الف- سالمندی فرد: این دیدگاه از نظر فردی و بهداشتی و

۲۰ درصد و در جامعه‌ی سالخورده ۲۰ درصد و بیش‌تر است. (مرکز شرق- غرب: ۲۰۰۲، ۸۳)

توضیح اینکه هرگاه میزان مرگ و میر به حداقل خود برسد و میزان موالید هم کاهش یابد، جمعیت سالمندان افزایش می‌یابد.

* سالمندی جمعیت در جهان

بررسی‌های جمعیتی سازمان ملل متحد نشان می‌دهد که جمعیت جهان رو به سالمندی می‌رود و این روند در آینده سریع‌تر از قبل خواهد بود. نسبت جمعیت سالمند جهان (۶۵ ساله و بیش‌تر) در سال ۲۰۲۰، برابر ۹/۳ درصد بود. با فرض ثبات باروری در مقدار کنونی خود، متوسط در سال ۲۰۵۰ این مقدار بیش از دو برابر خواهد شد، یعنی به مقدار ۲۲/۸ درصد خواهد رسید.

سالخوردگی جمعیت یک مفهوم آماری است که ریشه در کاهش مستمر باروری داشته و افزایش امید زندگی در آن نقش کمتری دارد. این مفهوم با دو عامل مشخص می‌شود، در وهله‌ی اول میانه‌ی سنی^۳ و میانگین سنی^۴ شاخص‌های گویاتری از ورود جمعیت به آستانه سالخوردگی هستند (زنجانی، فتحی و نوراللهی، ۱۳۹۵: ۵۰). برای درک بهتر این موضوع باید گفت در سال ۲۰۲۰، میانه‌ی سنی جمعیت جهان ۳۰/۹ سال بود و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰ به ۳۶/۲ سال و در سال ۲۱۰۰ به ۴۱/۹ سال برسد. این شاخص برای کشورهای توسعه‌یافته در سال ۲۰۲۰ برابر ۴۲ سال و برای کشورهای توسعه نیافته برابر ۲۰/۳ سال بوده است.

در سال ۲۰۲۰، نسبت جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر در کشورهای پیشرفته ۱۷/۶ درصد و برای سایر کشورها ۶/۳ درصد برآورد شده است. پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۵۰، ۱۵/۶ درصد از جمعیت جهان ۶۵ ساله و بیش‌تر باشند، در حالی که این نسبت در کشورهای توسعه‌یافته ۳۳/۴ درصد و در کشورهای در حال توسعه ۱۹/۵ درصد و در کشورهایی که حداقل توسعه‌یافتگی را دارند ۹/۵ درصد باشد.

نکته‌ی جالب توجه این که بر اساس پیش‌بینی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۵۰ سهم جمعیت ۶۰ ساله و بیش‌تر ۴۲ کشور جهان بیش‌تر از سهمی خواهد شد که اکنون ژاپن به‌عنوان سالخورده‌ترین کشور دارد. در سال ۲۰۲۰، سهم جمعیت ۶۰ ساله و بیش‌تر کشور ژاپن برابر ۳۴/۳ درصد برآورد می‌شود. (سازمان ملل متحد،

۲۰۱۱).

* روند سالمندی جمعیت ایران از گذشته تا امروز

مطالعات نشان می‌دهد که جمعیت ایران نیز همگام با جمعیت جهان رو به سوی سالمندی می‌رود. زیرا ایران مراحل اولیه‌ی گذار جمعیتی را پشت سر گذاشته است. آمار و ارقام حاصل از سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن نشان می‌دهد که تعداد جمعیت سالمند ایران در طی دهه‌های اخیر در حال افزایش بوده است.

جدول ۱ گویای آن است که نسبت جمعیت سالمند کشور طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ از آهنگ یکنواختی برخوردار نبوده است. جمعیت سالمند کشور پس از کاهش در طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۶۵ از سال ۱۳۷۵ به بعد افزایش یافت. این وضعیت به دلیل اعمال سیاست‌های مختلف جمعیتی و فراز و نشیب‌ها در افزایش و یا کاهش موالید در اثر اعمال سیاست‌های مختلف جمعیتی بود. به گونه‌ای که با کاهش سهم کودکان سهم سالمندان افزایش یافته است. به این ترتیب تعداد جمعیت سالمند ایران (سنین ۶۰ سال و بیش‌تر) از ۱,۱۷۳,۶۷۹ نفر در سال ۱۳۳۵، به ۷,۴۱۴,۰۹۱ نفر در سال ۱۳۹۵ رسید. به عبارتی دیگر جمعیت سالمند ۶۰ ساله و بیش‌تر در طی نیم‌قرن اخیر مورد بحث ۶/۳ برابر شد، به همین ترتیب در همین دوره‌ی زمانی جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر ۶/۴ برابر شد در حالی که جمعیت کل کشور در طی همین دوره ۴/۲ برابر شد. بدیهی است که از جمله عوامل مؤثر در افزایش جمعیت سالمند کشور در سال‌های اخیر افزایش امید زندگی و کاهش سطح باروری بوده است.

شکل ۱ نسبت جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بیش‌تر جهان و ایران را در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۰ میلادی (سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۹۹ هجری شمسی) با یکدیگر مقایسه می‌نماید. بر اساس این شکل می‌توان گفت در هفتاد سال گذشته، ایران در مقایسه با سطح جهانی از نظر سالمندی جمعیت در سطح بسیار پایین‌تری قرار گرفته است. زیرا در طی این سال‌ها ایران دارای جمعیت جوانی بوده است. در سال ۲۰۲۰ نسبت جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر در سطح جهانی حدود ۹/۳ درصد و نسبت جمعیت ۶۰ سال و بیش‌تر برابر ۱/۵۳ درصد برآورد شده است. در همین سال سهم جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر و ۶۰ ساله و بیش‌تر ایران به ترتیب

برابر ۶/۶ و ۱۰/۳ درصد برآورد شده است. چنانچه در این شکل مبنای سنی ۶۵ سالگی را مد نظر قرار گیرد ملاحظه می‌شود که در اوایل دوره‌ی مورد بررسی درصد سالمندان ایران اندکی بیش از نسبت جهانی بوده و به تدریج با گذشت زمان شکاف بیشتر شده و در اواخر دوره شکاف رو به کاهش است. به نظر می‌رسد، روندهای باروری یعنی افزایش و به ویژه کاهش شدید آن در این تغییرات بسیار مؤثر بوده‌اند.

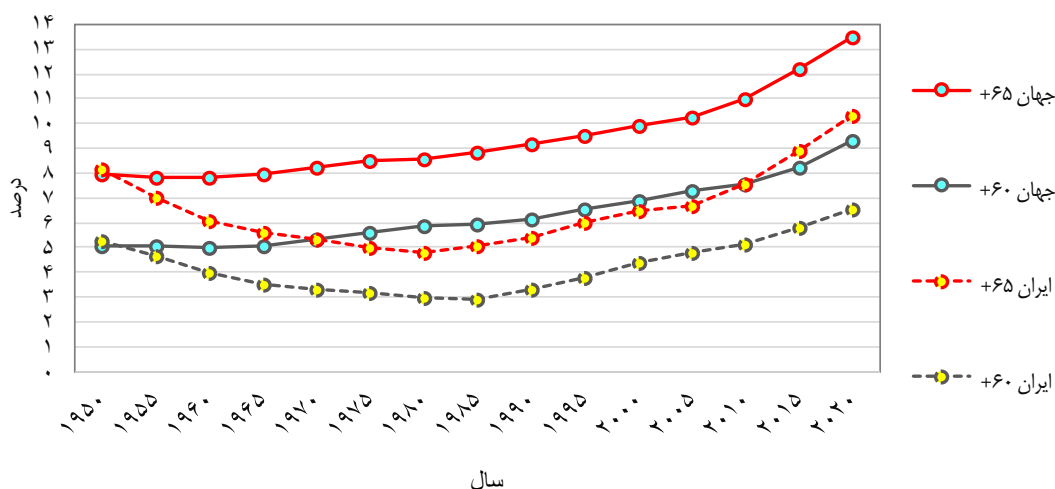
با وجود این در کل جهان بین سال‌های ۱۹۵۰ و ۲۰۲۰ جمعیت

سالمند بیش از ۵ برابر شد، لیکن در ایران شدت آن بیش‌تر از سطح جهانی (بیش از ۶ برابر) بود. بدیهی است که این امر نتیجه‌ی کاهش مرگ و میر بود که منجر شد تا امید زندگی در بدو تولد از حدود ۳۷/۵ سال در سال ۱۳۳۵ به ۷۴/۲ سال در سال ۱۳۹۵ (مرکز آمار ایران) برسد. هر چند که بخش عمده‌ای از افزایش امید زندگی مربوط به کاهش مرگ و میر کودکان بود اما دستاوردهای پزشکی، بهداشتی و افزایش سطح دانش و آگاهی عمومی نسبت به مسائل بهداشتی منجر شد تا مرگ و میر

جدول ۱- جمعیت کل، جمعیت سالمند، نسبت جمعیت سالمند: ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

شرح	کل جمعیت (به نفر)*	جمعیت ۶۰ سال و بیش‌تر (به نفر)	نسبت جمعیت ۶۰ سال و بیش‌تر به کل جمعیت	جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر (به نفر)	نسبت جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر به کل جمعیت
۱۳۳۵	۱۸,۹۲۷,۶۴۲	۱,۱۷۳,۶۷۹	۶/۲	۷۶,۲۰۰۷	۴/۰
۱۳۴۵	۲۴,۶۹۱,۱۱۸	۱,۵۲۷,۲۵۱	۶/۲	۹۷۶,۳۸۲	۴/۰
۱۳۵۵	۳۳,۷۰۸,۷۴۴	۱,۷۷۱,۶۱۴	۵/۳	۱,۱۸۶,۴۷۰	۳/۵
۱۳۶۵	۴۹,۴۲۰,۲۷۶	۲,۶۸۶,۳۵۰	۵/۴	۱,۵۰۱,۷۱۸	۳/۱
۱۳۷۵	۶۰,۰۲۳,۱۳۲	۳,۹۷۸,۱۲۷	۶/۶	۲,۵۹۵,۱۸۱	۴/۴
۱۳۸۵	۷۰,۴۹۵,۷۸۲	۵,۱۲۱,۰۳۸	۷/۳	۳,۶۵۶,۵۹۱	۵/۲
۱۳۹۰	۷۵,۱۴۹,۶۶۹	۶,۱۵۹,۶۷۶	۸/۲	۴,۲۹۶,۷۶۹	۵/۷
۱۳۹۵	۷۹,۹۲۶,۲۷۰	۷,۴۱۴,۰۹۱	۹/۳	۴,۸۷۱,۵۱۸	۶/۱

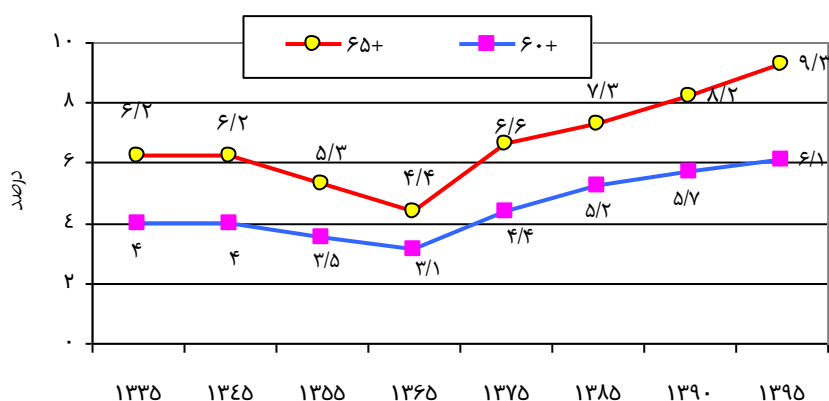
* جمعیتی که سن آنها به صورت نامشخص یا اظهار نشده بوده را شامل نمی‌شود.
مأخذ: مرکز آمار ایران

شکل ۱ - مقایسه نسبت جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بیش‌تر جهان و ایران در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۲۰۲۰
مأخذ: سایت سازمان ملل مورخ ۲۰۲۰/۰۳/۵

تداوم طولانی آن است که باعث می‌شود که سهم جمعیت سنین کم سن و سال و جوان کاهش یابد. مطالعات انجام شده در مورد روند باروری در کشور بیانگر این است که باروری کل در کشور از سال‌های ۱۳۶۴ به بعد شروع به کاهش نموده و از اواخر دهه ۱۳۶۰ سرعت چشمگیری به خود گرفت (عباسی‌شوازی ۱۳۸۰، ۱۳۸۱). بر مبنای داده‌های «بررسی ویژگی‌های بهداشتی-جمعیتی ایران»^۵، میزان باروری کل در سال ۱۳۷۹ به حدود ۲/۱ فرزند کاهش یافت و بسیاری از نقاط شهری کشور نیز باروری پایین‌تر از حد جانشینی را تجربه نمودند (عباسی‌شوازی ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲). بر اساس نتایج سرشماری‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ میزان باروری کل ایران به ترتیب حدود ۱/۹، ۷۱/۵ و ۲/۱۱ و

بزرگسالان نیز کاهش یابد. از رهاوردهای کاهش مرگ و میر بزرگسالان، افزایش جمعیت سالمند است. بر اساس برآورد سازمان ملل (۲۰۱۹) در سطح جهانی در فاصله سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۵۵ فردی که به سن ۶۰ سالگی می‌رسید انتظار می‌رفت ۱۴ سال دیگر عمر کند، در فاصله سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰ برای همین سن این انتظار به حدود ۲۱ سال افزایش یافت. به همین ترتیب در فاصله سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۵۵ در ایران فردی که به سن ۶۰ سالگی می‌رسید انتظار می‌رفت ۱۲ سال دیگر عمر کند، برای همین سن در فاصله سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰ این انتظار به بیش از ۱۸ سال افزایش یافت. مؤلفه‌ی دیگر در پدیده‌ی سالمندی جمعیت کاهش میزان باروری و

شکل ۲- نسبت جمعیت سالمند ایران: ۱۳۳۵-۱۳۹۵

جدول ۲- جمعیت و نسبت جنسی جمعیت ۶۰ و ۶۵ سال و بیش‌تر کشور در سال‌های سرشماری

جمعیت ۶۰+	جمعیت ۶۵+	سال
۱۱۰/۸	۱۰۸/۴	۱۳۳۵
۱۱۰/۴	۱۱۳/۷	۱۳۴۵
۱۰۹/۶	۱۱۱/۱	۱۳۵۵
۱۱۲/۳	۱۰۵/۲	۱۳۶۵
۱۱۶/۱	۱۱۴/۳	۱۳۷۵
۱۰۷/۶	۱۱۱/۶	۱۳۸۵
۹۶/۴	۹۹/۹	۱۳۹۰
۹۷/۶	۹۷/۴	۱۳۹۵

مأخذ: مرکز آمار ایران

تحصیلات و سوادآموزی و فقر و منزلت کارکردی مسائل دیگری بر زنان سالمند تحمیل خواهد نمود (حسینی، ۱۳۹۲: ۲۲۷)

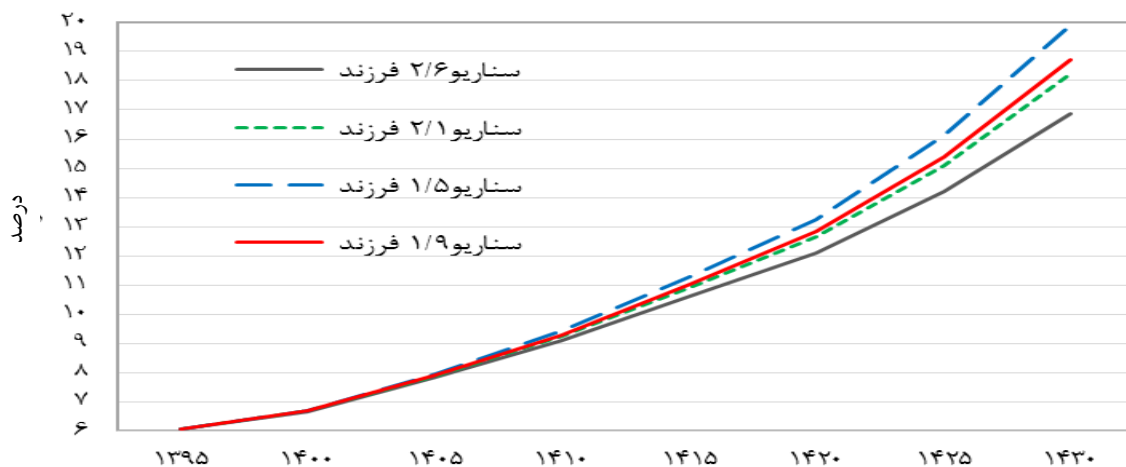
* پیش‌بینی جمعیت سالمند

نتایج پیش‌بینی جمعیت نشان داد جمعیت سالمند از حدود ۴/۹ میلیون نفر به حدود ۱۹ میلیون نفر خواهد رسید. به عبارتی با هر سناریوی جمعیتی انتظار می‌رود ایران در آینده با پدیده‌ی سالمندی جمعیت روبه‌رو شود و تفاوت هر سناریو در مقدار سهم جمعیت سالمند خواهد بود. سالخوردگی جمعیت ایران در دهه‌های آتی پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر است (شکل ۳). این وضعیت به دلیل حضور متولدین دهه‌ی ۱۳۶۰ است که به مانند موجی بر روی ساختمان سنی جمعیت ایران در حال حرکت هستند و در دهه‌های آتی به سنین ۶۵ سال و بیشتر می‌رسند. نسل بزرگ دهه ۱۳۶۰ در آغاز ورود به جمعیت، تقاضا برای خدمات و کالاهای بهداشتی و مصرفی دوران بارداری، هزینه‌های تولد نوزاد و سایر نیازمندی‌های گروه سنی کودکان نظیر واکسیناسیون، پوشاک، شیر خشک و... را به شدت افزایش دادند. سپس با ورود به مدرسه (جمعیت لازم‌التعلیم) موج بزرگی در ثبت نام در مقطع دبستان آغاز نموده و فشار این جمعیت و عدم برنامه‌ریزی آموزشی قبلی باعث چند شیفته‌شدن مدارس شد و به این ترتیب شوک بزرگی بر نظام آموزشی و خدمات آموزشی کشور وارد نمود. این گروه از جمعیت هنگامی که در سن ورود به دانشگاه قرار گرفت، فشار

محاسبه شد. به این ترتیب از دهه ۱۳۸۰ به بعد باروری ایران در سطح تقریباً پایین تثبیت شده و بر اساس تئوری گذار جمعیتی انتظار نمی‌رود در سال‌های آتی تغییرات زیادی را تجربه نماید که از پیامدهای آن افزایش نسبت سالمندی جمعیت در دهه‌های آتی خواهد بود.

با توجه به آنچه در تعریف سالمندی جمعیت و محاسبات جدول ۱ آمده است می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که چنانچه جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر را به‌عنوان جمعیت سالمند در نظر بگیریم در ایران سالمندی جمعیت هنوز آغاز نشده، در سال ۱۳۹۵، نسبت جمعیت سالمند (۶۵ ساله و بیش‌تر) ۶/۱ درصد بوده است.

بررسی نسبت جنسی جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر ایران در طی ۳۵ سال اخیر حاکی از آن است که جمعیت سالمند ایران به سمت زنانه‌شدن پیش می‌رود. به‌گونه‌ای که این نسبت از سال ۱۳۹۰ به بعد از مرز ۱۰۰ تنزل یافته است. به عبارتی تعداد زنان سالمند از مردان سالمند پیشی گرفته است. زنانه‌شدن سالمندی جمعیت از این حیث اهمیت دارد که اکثر زنان سالمند خویش‌سرپرست بوده و به حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی بیش‌تری نیاز دارند. از آن جا که امکان اشتغال زنان در بخش رسمی کمتر است، سال‌های کار و فعالیت آن‌ها کوتاه‌تر و درآمدشان کم‌تر است. زنان همچنین درآمد کافی از محل بازنشستگی یا مهارت‌های شغلی‌شان برای حمایت از خود در سنین سالخوردگی ندارند. این واقعیت‌ها در کنار مسائل دیگری چون تفاوت‌های جنسیتی در زمینه‌ی

شکل ۳- پیش‌بینی سهم جمعیت ۶۵ سال و بیش‌تر ایران از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۳۰

جدول ۳- پیش‌بینی کل جمعیت و درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر با فرض اول (۲/۶ فرزند): ۱۳۹۵-۱۴۳۰

نسبت جنسی	درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر	کل جمعیت	سال‌های پیش‌بینی
۹۷/۶	۶/۰۹	۸۰,۰۳۸,۱۶۷	۱۳۹۵
۹۱/۴	۶/۶۸	۸۵,۱۵۹,۳۳۰	۱۴۰۰
۸۹/۱	۷/۸۳	۸۹,۹۹۱,۱۲۴	۱۴۰۵
۸۸/۶	۹/۰۹	۹۴,۴۷۲,۰۰۳	۱۴۱۰
۸۸/۷	۱۰/۶۱	۹۸,۹۵۸,۸۷۶	۱۴۱۵
۸۸/۸	۱۲/۰۸	۱۰۳,۵۶۵,۷۶۴	۱۴۲۰
۸۸/۵	۱۴/۲۱	۱۰۸,۱۴۸,۲۴۰	۱۴۲۵
۸۷/۷	۱۶/۸۸	۱۱۲,۴۷۵,۴۵۸	۱۴۳۰

جدول ۴- پیش‌بینی کل جمعیت و درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر با فرض دوم (۲/۱۱ فرزند): ۱۳۹۵-۱۴۳۰

نسبت جنسی	درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر	کل جمعیت	سال‌های پیش‌بینی
۹۷/۶	۶/۰۹	۸۰,۰۳۸,۱۶۷	۱۳۹۵
۹۱/۴	۶/۶۹	۸۴,۹۷۴,۰۵۲	۱۴۰۰
۸۹/۱	۷/۹۰	۸۹,۲۳۶,۲۴۴	۱۴۰۵
۸۸/۶	۹/۲۶	۹۲,۸۲۱,۳۶۰	۱۴۱۰
۸۸/۷	۱۰/۹۳	۹۶,۰۰۹,۰۰۱	۱۴۱۵
۸۸/۸	۱۲/۶۴	۹۹,۰۱۳,۶۱۳	۱۴۲۰
۸۸/۵	۱۵/۱۰	۱۰۱,۷۸۱,۴۷۴	۱۴۲۵
۸۷/۷	۱۸/۲۵	۱۰۴,۰۱۷,۵۸۸	۱۴۳۰

جدول ۵- پیش‌بینی کل جمعیت و درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر با فرض سوم (۱/۵ فرزند): ۱۳۹۵-۱۴۳۰

نسبت جنسی	درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر	کل جمعیت	سال‌های پیش‌بینی
۹۷/۶	۶/۰۹	۸۰,۰۳۸,۱۶۷	۱۳۹۵
۹۱/۴	۶/۷۱	۸۴,۷۸۵,۳۴۴	۱۴۰۰
۸۹/۱	۷/۹۶	۸۸,۵۴۱,۰۹۹	۱۴۰۵
۸۸/۶	۹/۴۳	۹۱,۱۴۱,۳۰۱	۱۴۱۰
۸۸/۷	۱۱/۲۸	۹۳,۰۰۳,۰۹۱	۱۴۱۵
۸۸/۸	۱۳/۲۵	۹۴,۴۲۸,۰۵۰	۱۴۲۰
۸۸/۵	۱۶/۱۳	۹۵,۳۰۴,۲۱۸	۱۴۲۵
۸۷/۷	۱۹/۹۲	۹۵,۳۱۷,۶۴۶	۱۴۳۰

جدول ۶- پیش‌بینی کل جمعیت و درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر با فرض چهارم (۱/۹ فرزند): ۱۳۹۵-۱۴۳۰

نسبت جنسی	درصد جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر	کل جمعیت	سال‌های پیش‌بینی
۹۷/۶	۶/۰۹	۸۰,۰۳۸,۱۶۷	۱۳۹۵
۹۱/۴	۶/۷۰	۸۴,۹۱۲,۲۹۳	۱۴۰۰
۸۹/۱	۷/۹۲	۸۹,۰۲۲,۴۰۶	۱۴۰۵
۸۸/۶	۹/۳۰	۹۲,۳۳۸,۹۰۶	۱۴۱۰
۸۸/۷	۱۱/۰۴	۹۵,۱۰۳,۹۸۵	۱۴۱۵
۸۸/۸	۱۲/۸۲	۹۷,۵۹۰,۸۹۶	۱۴۲۰
۸۸/۵	۱۵/۴۰	۹۹,۷۸۸,۴۸۸	۱۴۲۵
۸۷/۷	۱۸/۷۳	۱۰۱,۳۹۲,۳۲۰	۱۴۳۰

جدول ۷- پیش‌بینی نسبت وابستگی کل جمعیت و سالمندان در سال‌های مورد نظر (فرض اول، ۲/۶ فرزند)

نسبت وابستگی سالمندان (۶۵ ساله و بیشتر)	نسبت وابستگی کل جمعیت (بار تکفل)	جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر	جمعیت فعال از نظر اقتصادی (۱۵-۶۴ سال)	جمعیت ۱۴-۰ ساله	سال‌های پیش‌بینی
۸/۷	۴۳/۳	۴,۸۷۱,۵۱۸	۵۵,۸۶۲,۰۸۷	۱۹,۳۰۴,۵۶۲	۱۳۹۵
۹/۷	۴۵/۸	۵,۶۸۵,۱۸۵	۵۸,۳۹۰,۹۸۰	۲۱,۰۸۳,۱۶۵	۱۴۰۰
۱۱/۶	۴۷/۵	۷,۰۴۷,۵۵۴	۶۰,۹۹۶,۶۶۴	۲۱,۹۴۶,۹۰۷	۱۴۰۵
۱۳/۴	۴۷/۸	۸,۵۹۱,۶۰۴	۶۳,۹۲۲,۱۴۷	۲۱,۹۵۸,۲۵۲	۱۴۱۰
۱۵/۸	۴۹/۲	۱۰,۴۹۵,۲۵۶	۶۶,۳۴۷,۰۷۱	۲۲,۱۱۶,۵۴۹	۱۴۱۵
۱۸/۴	۵۲/۴	۱۲,۵۱۲,۹۸۸	۶۷,۹۵۴,۸۳۸	۲۳,۰۹۷,۹۳۸	۱۴۲۰
۲۲/۶	۵۸/۷	۱۵,۳۶۸,۵۱۹	۶۸,۱۳۷,۰۱۱	۲۴,۶۴۲,۷۱۱	۱۴۲۵
۲۸/۲	۶۶/۸	۱۸,۹۸۷,۴۴۵	۶۷,۴۱۶,۲۷۳	۲۶,۰۷۱,۷۴۰	۱۴۳۰

جدول ۸- پیش‌بینی نسبت وابستگی کل جمعیت و سالمندان در سال‌های مورد نظر (فرض دوم، ۲/۱ فرزند)

نسبت وابستگی سالمندان (۶۵ ساله و بیشتر)	نسبت وابستگی کل جمعیت (بار تکفل)	جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر	جمعیت فعال از نظر اقتصادی (۱۵-۶۴ سال)	جمعیت ۱۴-۰ ساله	سال‌های پیش‌بینی
۸/۷	۴۳/۳	۴,۸۷۱,۵۱۸	۵۵,۸۶۲,۰۸۷	۱۹,۳۰۴,۵۶۲	۱۳۹۵
۹/۷	۴۵/۵	۵,۶۸۵,۱۸۵	۵۸,۳۹۰,۹۸۰	۲۰,۸۹۷,۸۸۸	۱۴۰۰
۱۱/۶	۴۶/۳	۷,۰۴۷,۵۵۴	۶۰,۹۹۶,۶۶۴	۲۱,۱۹۲,۰۲۷	۱۴۰۵
۱۳/۴	۴۵/۲	۸,۵۹۱,۶۰۴	۶۳,۹۲۲,۱۴۶	۲۰,۳۰۷,۶۱۰	۱۴۱۰
۱۵/۹	۴۵/۱	۱۰,۴۹۵,۲۵۶	۶۶,۱۶۲,۵۵۲	۱۹,۳۵۱,۱۹۳	۱۴۱۵
۱۸/۶	۴۷/۳	۱۲,۵۱۲,۹۸۸	۶۷,۲۰۲,۳۹۹	۱۹,۲۹۸,۲۲۵	۱۴۲۰
۲۳/۱	۵۳/۱	۱۵,۳۶۸,۵۱۹	۶۶,۴۹۰,۸۲۲	۱۹,۹۲۲,۱۳۴	۱۴۲۵
۲۹/۵	۶۱/۳	۱۸,۹۸۷,۴۴۵	۶۴,۴۷۳,۱۵۷	۲۰,۵۵۶,۹۸۶	۱۴۳۰

نبرده است. در حالی که می‌توانست با برنامه‌ریزی و ایجاد بسترهای مناسب از این نیروی عظیم انسانی بهره‌گرفته و رشد و توسعه اقتصادی خود را بهبود ببخشد. در کنار این چالش، این گروه از جمعیت به سن ازدواج رسید و آمار جمعیت در معرض ازدواج بالا را برد و در نتیجه تقاضا برای مسکن و سایر کالاها و خدمات مرتبط با آن افزایش یافت. سپس فرزندآوری دهه‌ی شصتی‌ها تأثیر خود را بر روی قاعده‌ی هرم سنی یعنی متولدین دهه ۱۳۹۰ گذاشت و پدیده‌ی گشتاوری جمعیت را به وجود آورد

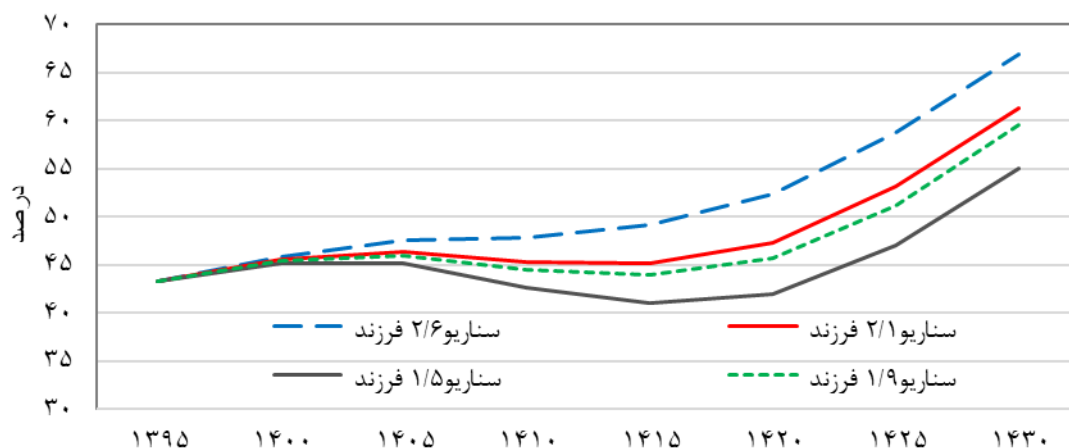
مضاعفی را بر تعداد متقاضیان کنکور و در نتیجه نظام آموزش عالی و خدمات مرتبط بر آن وارد نمود. در همین زمان در حالی که کشور خود را برای بسترسازی فرصت‌های شغلی برای این گروه از جمعیت آماده نکرده بود، شوک بزرگ دیگری بر بازار کار وارد شد و نرخ بیکاری به‌خصوص نرخ بیکاری جوانان با شتاب رو به افزایش نهاد. در این فرصت کوتاه ایران نتوانست نیاز این گروه بزرگ از جمعیت (پنجره جمعیتی فرصت‌ها) را برای ورود به بازار کار آماده نماید و تاکنون نیز از این سود جمعیتی بهره‌ی لازم را

جدول ۹- پیش‌بینی نسبت وابستگی کل جمعیت و سالمندان در سال‌های مورد نظر (فرض سوم، ۱/۵ فرزند)

سال‌های پیش‌بینی	جمعیت ۱۴-۰ ساله	جمعیت فعال از نظر اقتصادی (۱۵-۶۴ سال)	جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر	نسبت وابستگی کل جمعیت (بار تکفل)	نسبت وابستگی سالمندان (۶۵ ساله و بیش‌تر)
۱۳۹۵	۱۹,۳۰۴,۵۶۲	۵۵,۸۶۲,۰۸۷	۴,۸۷۱,۵۱۸	۴۳/۳	۸/۷
۱۴۰۰	۲۰,۷۰۹,۱۸۰	۵۸,۳۹۰,۹۸۰	۵,۶۸۵,۱۸۵	۴۵/۲	۹/۷
۱۴۰۵	۲۰,۴۹۶,۸۸۲	۶۰,۹۹۶,۶۶۴	۷,۰۴۷,۵۵۴	۴۵/۲	۱۱/۶
۱۴۱۰	۱۸,۶۲۷,۵۵۰	۶۳,۹۲۲,۱۴۶	۸,۵۹۱,۶۰۴	۴۲/۶	۱۳/۴
۱۴۱۵	۱۶,۵۳۳,۲۱۸	۶۵,۹۷۴,۶۱۶	۱۰,۴۹۵,۲۵۶	۴۱/۰	۱۵/۹
۱۴۲۰	۱۵,۴۰۵,۵۶۶	۶۶,۵۰۹,۴۹۶	۱۲,۵۱۲,۹۸۸	۴۲/۰	۱۸/۸
۱۴۲۵	۱۵,۱۲۰,۳۷۳	۶۴,۸۱۵,۳۲۷	۱۵,۳۶۸,۵۱۹	۴۷/۰	۲۳/۷
۱۴۳۰	۱۴,۸۵۶,۱۴۰	۶۱,۴۷۴,۰۶۲	۱۸,۹۸۷,۴۴۵	۵۵/۱	۳۰/۹

جدول ۱۰- پیش‌بینی نسبت وابستگی کل جمعیت و سالمندان در سال‌های مورد نظر (فرض چهارم، ۱/۸ فرزند)

سال‌های پیش‌بینی	جمعیت ۱۴-۰ ساله	جمعیت فعال از نظر اقتصادی (۱۵-۶۴ سال)	جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر	نسبت وابستگی کل جمعیت (بار تکفل)	نسبت وابستگی سالمندان (۶۵ ساله و بیش‌تر)
۱۳۹۵	۱۹,۳۰۴,۵۶۲	۵۵,۸۶۲,۰۸۷	۴,۸۷۱,۵۱۸	۴۳/۳	۸/۷
۱۴۰۰	۲۰,۸۳۶,۱۲۹	۵۸,۳۹۰,۹۸۰	۵,۶۸۵,۱۸۵	۴۵/۴	۹/۷
۱۴۰۵	۲۰,۹۷۸,۱۸۹	۶۰,۹۹۶,۶۶۴	۷,۰۴۷,۵۵۴	۴۵/۹	۱۱/۶
۱۴۱۰	۱۹,۸۲۵,۱۵۵	۶۳,۹۲۲,۱۴۶	۸,۵۹۱,۶۰۴	۴۴/۵	۱۳/۴
۱۴۱۵	۱۸,۵۰۷,۶۸۳	۶۶,۱۰۱,۰۴۶	۱۰,۴۹۵,۲۵۶	۴۳/۹	۱۵/۹
۱۴۲۰	۱۸,۰۸۸,۶۶۰	۶۶,۹۸۹,۲۴۸	۱۲,۵۱۲,۹۸۸	۴۵/۷	۱۸/۷
۱۴۲۵	۱۸,۴۱۰,۲۸۶	۶۶,۰۰۹,۶۸۳	۱۵,۳۶۸,۵۱۹	۵۱/۲	۲۳/۳
۱۴۳۰	۱۸,۸۳۴,۶۶۷	۶۳,۵۷۰,۲۰۸	۱۸,۹۸۷,۴۴۵	۵۹/۵	۲۹/۹

شکل ۴- پیش‌بینی بار تکفیل کل کشور با چهار سناریو پیش‌بینی: ۱۳۹۵-۱۴۳۰

جمعیت است. در مقطع زمانی فعلی، سالمندان ایران در گروه‌های سنی قرار دارند که رشد انفجاری قبل از دهه ۱۳۷۰ را تجربه می‌کنند، بنابراین این روند کاملاً طبیعی است. علاوه بر این افزایش شاخص امید زندگی نیز به نوبه‌ی خود میزان رشد سالمندان را تشدید می‌کند (میرزایی: ۱۳۹۸).

جدول ۳ تا ۵ پیش‌بینی جمعیت کل کشور و جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر را با فروض مختلف باروری نشان می‌دهد. نسبت جنسی محاسبه شده برای هر فرض حاکی از آن است که در صورت تحقق هر کدام از فروض، جمعیت سالمند به سمت زنانه شدن پیش خواهد رفت. توضیح این که در روند سالخورده شدن جمعیت، غالباً وضعیت دو جنس با همدیگر تفاوت دارد. مردان به طور کلی، میزان مرگ و میر بالاتری نسبت به زنان دارند و امید زندگی آن‌ها عموماً کمتر از زنان است، بنا بر این، تعداد زنانی که به سنین سالخوردگی می‌رسند به مراتب بیش از مردان است. در اکثر کشورها، نسبت جنسی در سنین سالخوردگی گویای همین امر است به طوری که برخی سخن از زنانه شدن، سالخوردگی به میان آورده‌اند. در ارتباط با همین موضوع، تعداد بیشتری از زنان در دوران سالمندی فاقد همسر بوده و تنهایی را بیش از مردان تجربه می‌کنند. بدیهی است زنان سالمندی که به تنهایی زندگی می‌کنند به حمایت‌ها و خدمات بهداشتی و پزشکی بیشتری در مقایسه با سایر افراد جمعیت نیاز دارند و دولت باید برای این گروه از

(موج دیگری بر روی ساختمان سنی جمعیت اما نه به بزرگی متولدین دهه‌ی ۱۳۶۰). بنابراین حتی اگر اکنون میزان باروری بالا رود، متولدین دهه شصت تا سه یا چهار دهه‌ی دیگر وارد سن سالمندی خواهند شد که موج دیگری بر جمعیت سالمند (۶۰ یا ۶۵ ساله و بیشتر) کشور وارد خواهند نمود. این موضوع در حالی است که سالمندی هشدار و یا بحران جمعیتی نیست، بلکه اغلب ساختارهای جمعیتی در طی گذار و انتقال جمعیتی با سالمندی روبه‌رو می‌شوند که امری کاملاً طبیعی است، آنچه که برای آینده ضرورت می‌یابد به کارگیری سیاست و شیوه «سالمندی سالم» است (فتحی، ۱۳۹۸: ۲۳۶).

نتایج پیش‌بینی در سناریوهای مختلف (جدول ۳ تا ۵) نشان می‌دهد که در تمام سناریوها تعداد جمعیت ۶۵ سال و بیشتر با یکدیگر برابر است زیرا در پیش‌بینی‌ها این جمعیت با احتمال بقا مشخص و معینی به سنین بالاتر رسیده‌اند. در هر سناریو فقط سهم آنان تغییر می‌کند به این ترتیب اگر باروری بیشتر شود سهم جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر کمتر و اگر باروری کمتر شود سهم آنان بیشتر می‌شود (شکل ۳). ملاحظه می‌شود با هر میزانی از باروری به هر حال ایران با پدیده‌ی سالخوردگی جمعیت روبه‌رو خواهد شد و این پدیده‌ی ای‌گریز ناپذیر است. زیرا در حال حاضر ایران در مرحله انتقال ساختار سنی جمعیت قرار دارد. در این مرحله میزان رشد سالانه گروه‌های مختلف سنی متفاوت از میزان رشد کل

جمعیت حمایت‌ها و تدابیری داشته باشد.

* نتایج و پیشنهادات

افزایش سن و فرایند سالخوردگی به خودی خود می‌تواند مسائل و چالش‌های مهمی را به دنبال داشته باشد، هرچند نمی‌توان سنین پیری را الزاماً مترادف با کاهش سلامتی و یا افزایش ناتوانی دانست (تصوری که عموماً وجود دارد). اما روند رو به افزایش سالخوردگی مسائلی را در جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، روانشناختی و... ایجاد می‌نماید.

از نگاه جمعیت‌شناسی سالخوردگی جمعیت امری کاملاً طبیعی و بدیهی است که از رهگذر انتقال جمعیتی حادث می‌شود انتظار می‌رود این پدیده در جهان و بسیاری از مناطق جهان از جمله در ایران اتفاق بیافتد. البته زمان وقوع آن‌ها متفاوت خواهد بود. قبلاً توضیح داده شد در ایران متولدين دهه‌ی ۱۳۶۰ که اکنون در سنین جوانی و بزرگسالی قرار گرفته‌اند) با پشت سر گذاشتن سه الی چهار دهه به تدریج وارد گروه‌های سنی ۶۰ سال و بیشتر می‌شوند. از آنجایی که سهم این گروه از جمعیت قابل ملاحظه است به دنبال خود پدیده‌ی سالمندی جمعیت و در دهه‌های بعدی سالخوردگی جمعیت را شکل خواهند داد. دولت بهتر است برنامه‌ها و سیاست‌هایی در مواجهه با پدیده‌ی سالمندی و سپس سالخوردگی جمعیت ایران که در دهه‌های آتی به وقوع خواهد پیوست، مورد توجه قرار دهد:

- ♦ توجه و بهره‌گیری مفید و سودمند از پنجره جمعیتی فرصت‌ها در اولویت برنامه‌ها قرار گیرد، زیرا جمعیت بزرگ‌سال امروز در ۳۰ تا ۴۰ سال آینده جمعیت سالمند فردا خواهند بود. چنانچه جمعیت جوان امروزی، اکنون بتواند به طور مفید و مؤثر واقع شود و از شغل و درآمد مناسب برخوردار باشد، تشکیل خانواده دهد و از سلامت جسمی و روانی برخوردار باشد، در سالمندی نیز فعال و موفق خواهد بود.
- ♦ تدوین برنامه‌هایی برای جلوگیری از مرگ زودهنگام در اثر سوانح و حوادث ترافیکی به ویژه در مورد جوانان و مردان؛
- ♦ اگر چه سالمندی جمعیت نگرانی‌هایی را در رابطه با کاهش جمعیت در سن کار با خود به همراه دارد اما انتظار می‌رود با افزایش طول عمر بیشتر به طور بالقوه طول عمر کاری افراد نیز افزایش یابد. به عبارتی پیش‌بینی می‌شود با بهبود خدمات بهداشتی و پزشکی و امکانات بیشتر در آینده‌ی سالمندان به انجام کار مولد قادر خواهد بود بنا بر این می‌توان سن

از مباحث مهم در بحث سالمندی جمعیت بارتکفل یا نسبت وابستگی است. این شاخص نشان‌دهنده‌ی مقدار تکفلی است که یک فرد فعال، تأمین هزینه‌های افراد غیر فعال را بر دوش دارد. میزان بار تکفل یا نسبت وابستگی کل از تقسیم مجموع افراد گروه‌های سنی خردسال ۱۴-۰ سال و سالخوردگان ۶۵ ساله و بالاتر بر جمعیت فعال گروه سنی ۶۴-۱۵ سال حاصل می‌شود. چنانچه در صورت کسر فقط جمعیت سالخوردگان ۶۵ ساله و بالاتر قرار گیرد نسبت وابستگی سالمندان حاصل می‌شود.

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته بار تکفل در کشور روندی افزایشی خواهد داشت. در صورت اجرایی شدن فرض اول مقدار این شاخص زیاد و روند افزایش آن سریع خواهد بود. در صورت تحقق فرض دوم مقدار شاخص نسبتاً زیاد و روند افزایشی خواهد داشت. اگر فرض سوم محقق شود مقدار این شاخص و روند افزایشی آن کندتر خواهد بود. در صورت عملی شدن فرض چهارم، مقدار این شاخص و روند آن حالت بینابین خواهد داشت. بدیهی است از جمله عوامل مؤثر در این الگوها تغییرات مربوط به ساختار سنی جمعیت با توجه به سیاست‌های جمعیتی است.

به این ترتیب نتایج نشان داد با افزایش سطح باروری نسبت وابستگی نیز افزایش می‌یابد و جمعیت فعال علاوه بر تأمین نیازها و هزینه‌های سالمندان باید به نیازها و هزینه‌های کودکان و نوجوانان نیز بپردازند. بدیهی است که این وضعیت تا رسیدن کودکان و نوجوانان به سنین پانزده سالگی و بیشتر ادامه خواهد یافت که در صورت فراهم نبودن زیرساخت‌های اقتصادی فشار مضاعفی را بر دوش جمعیت فعال تحمیل خواهد کرد.

مطالعات در مورد کشورهایی که نرخ مشارکت اقتصادی پایین داشته‌اند نشان می‌دهد نرخ پایین مشارکت در این کشورها فرصتی برای مقابله با اثرات منفی اقتصادی پیر شدن جمعیت فراهم کرده است. به این ترتیب که آنها افراد بازنشسته را ترغیب به مشارکت در نیروی کار کرده‌اند. اخیراً مشارکت نیروی کار در میان سالمندان در بسیاری از کشورهای عضو OECD، از جمله ژاپن، افزایش یافته است (بلوم و همکاران، ۲۰۱۱: ۵).

سالخورده کاهش می‌یابد و به همین دلیل، گسترش و بهبود تأمین اجتماعی و رفع نیازهای اقتصادی، اجتماعی و بهداشت جسمی و روانی افراد سالمند از اهمیت به‌سزایی برخوردار می‌سازد (زنجانی، فتحی و نوراللهی: ۱۳۹۵، ۵۱)

♦ حمایت از افراد سالخورده به واسطه‌ی نظام مستمری‌بگیری
♦ افزایش سن بازنشستگی در زمان سالمندی جمعیت پیشنهاد می‌شود. شایان ذکر است، تغییر در سن بازنشستگی در بیشتر کشورهای توسعه یافته^۶ در حال انجام است، اگرچه آنها اغلب به شدت مورد بحث و انتقاد بوده و در مواردی با اعتراضات مردمی همراه هستند. بنا بر این اجازه آزادی بیشتر مردم در مورد زمان بازنشستگی، نقطه شروع خوبی برای اصلاح سیاست‌های عمومی محسوب می‌شود. زیرا با پیشرفت‌های پزشکی و بهداشتی و افزایش سطح دانش و آگاهی افراد نسبت به مراقبت‌های شخصی و تغذیه مناسب و فعالیت‌های بدنی باعث شده تا افراد بیشتری در سنین ۶۵ سال و بیشتر در مقایسه با گذشته از توانایی جسمی مناسبی برخوردار بوده و در عین حال بتوانند سال‌های بیشتری را با سلامت زندگی نموده و در چرخه اقتصادی نیز نقش ایفاء نمایند. به این ترتیب تأثیر سالمندی بر اقتصاد بستگی به سلامت و تحرک جمعیت دارد، اگر علم پزشکی به زندگی طولانی‌تر، اما کم تحرک‌تر مردم کمک کند، شانس کمتری برای کار وجود خواهد داشت، اگر افراد طولانی‌تر زندگی کنند و بتوانند از لحاظ جسمی فعال باقی بمانند، تأثیرات نامطلوب کمتر خواهد بود.

♦ تحقیق و بررسی راه‌های افزایش و ترویج خوداتکایی
کهن‌سالان به‌منظور قادرسازی آنان به ادامه زندگی سودمند و سازنده از طریق استفاده کامل از مهارت‌ها و توانایی‌های کسب شده در طول زندگی. به‌عنوان مثال ایجاد مراکزی که سالمندان بتوانند در آن به صورت نیمه‌وقت فعالیت نموده، به گونه‌ای که این‌گونه فعالیت‌ها سبک و مطابق با علائق آنان باشند. این امر از یک‌سو سبب بهبود بهداشت روانی و جسمانی سالمندان شده و از سوی دیگر منافع اقتصادی مفیدی را به همراه خواهد داشت.

♦ نتایج پیش‌بینی جمعیت نشان داد با هر سناریویی ایران در آینده با پدیده‌ی سالمندی جمعیت روبه‌رو خواهد شد و این امر اجتناب‌ناپذیر است. حتی اگر باروری بالا رود، حجم جمعیت جوان حاضر (متولدین دهه شصت)، تا سه یا چهار دهه‌ی دیگر وارد سن سالمندی خواهند شد که نیازمند به کارگیری سیاست «سالمندی سالم» است. این در حالی است که سالمندی هشدار و یا بحران جمعیتی نیست، بلکه اغلب ساختارهای جمعیتی

بازنشستگی را در صورت تمایل آنان به تأخیر انداخت و قوانین و مقرارتی برای بهره‌مندی از توانایی آن‌ها به کار بست. با توجه به این که سالمندشدن جمعیت، نگرانی‌هایی درباره‌ی سرعت رشد اقتصادی در آینده را ایجاد می‌کند و عملکرد و انسجام مالی درباره‌ی مراقبت‌های بهداشتی، سیستم‌های بازنشستگی و بالآخره رفاه زندگی در این دوران را به دنبال دارد. مهم‌ترین اقدام عملی که در حوزه‌ی بازنشستگی باید صورت گیرد، اصلاح سیستم‌های بازنشستگی است که موضوع بسیار با اهمیتی است و اکثر بحث‌های بین‌المللی در زمینه‌ی سالمند شدن جمعیت نیز بر اصلاح سیستم‌های بازنشستگی تمرکز کرده و منعکس‌کننده‌ی این واقعیت اند که افزایش شمار سالمندان و افزایش طول عمر، باعث رشد هزینه برای طرح‌های بازنشستگی است در نتیجه نیاز به تأمین مالی بلندمدت معتبر را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. البته این اصلاحات تنها محدود به سیستم‌های بازنشستگی نیست. در واقع تمرکز اصلی بر اصلاح سیستم‌های بازنشستگی قرار دارد، ولی در مقابل طراحی سیستم‌های بازنشستگی، تأمین اجتماعی، مالیات و سیاست‌های بازار کار را تحت تأثیر قرار می‌دهد (روزنامه ایران، چهارشنبه ۳ مهر ۱۳۹۲، شماره ۵۴۷۰).

♦ صندوق‌های بازنشستگی در مقابل نوسانات اقتصاد کلان و تحولات جمعیتی بسیار حساس هستند، در حال حاضر یکی از مشکلات عمده‌ی نیروی کار در ایران کمبود شغل است. با توجه به بحث‌های جمعیتی که قبلاً مطرح شد، اگر ظرفیت جذب این حجم قابل توجه جمعیت جوان در اقتصاد ایجاد شود به معنی افزایش ورودی‌های صندوق است، آنگاه مشکلات عدم تعادل صندوق با افزایش قابل توجه منابع آن از طریق دریافت حق بیمه‌ی این شاغلان تازه وارد حل می‌شود. سپس می‌توان با اصلاحات ساختاری مثل فردی کردن حساب‌ها و سرمایه‌گذاری منابع صندوق که موجب شفاف‌سازی در این حوزه می‌شود، بدون کاهش رفاه گروه‌های بازنشسته، تعادل منابع و مصارف صندوق را فراهم کرد (راغفر: ۱۳۹۴، ۶۷ و ۶۸).

♦ آغاز برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای جمعیت سالمند و سالخورده از هم اکنون؛

♦ تمهید و مهیا نمودن سیاست‌های رفاه اجتماعی همچون حمایت‌های بهداشتی، شغلی و فراهم آوردن تأسیس خانه‌های سالمندان توسط بخش‌های دولتی و خصوصی. با تغییر سبک زندگی و گسترش خانوارهای هسته‌ای، حمایت از افراد

در طی گذار و انتقال جمعیتی با سالمندی روبه‌رو می‌شوند که امری طبیعی است.

♦ در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، رفاهی و سیاسی توجه به بعد کیفی جمعیت از اهمیت خاصی برخوردار است. بنا بر این پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان به بعد کیفی جمعیت بیش از بعد کمی آن توجه نمایند. بدیهی است فراهم آوردن زیرساخت‌های اجتماعی، اقتصادی، رفاهی، بهداشتی، زیستی و فرهنگی لازم برای داشتن جمعیتی بیش از جمعیت موجود در کشور ضروری و حیاتی به نظر می‌رسد.

♦ نتایج نشان داد ایران با شروع سده جدید شمسی با پدیده اجتماعی سالمندی روبه‌رو خواهد شد. سالخوردگی جمعیت نتیجه‌ی گذار سنی و نشان‌دهنده‌ی تغییر از جمعیتی بسیار جوان، که در آن تعداد افراد مذکر کمی بیشتر از افراد مونث است، به جمعیتی مسن‌تر، که در آن تعداد افراد مونث بیشتر از افراد مذکر است (ویکس: ۱۳۹۵، ۳۳۸). سالمندی جمعیت ایران فرایندی طبیعی است که از رهگذر انتقال جمعیتی حاصل شده و نمی‌توان آن را متوقف یا معکوس کرد، بلکه می‌توان با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های صحیح آثار این فرآیند را کنترل کرد.

منابع

- ۱- حسینی، حاتم (۱۳۹۲)، جمعیت‌شناسی اقتصادی اجتماعی و تنظیم خانواده، همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی سینا.
- ۲- راغفر، حسین (۱۳۹۴)، تأثیر تغییرات نرخ جایگزینی در صندوق بازنشستگی تأمین اجتماعی بر موجودی سرمایه، عرضه نیروی کار و پس‌انداز، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال بیست و سوم، شماره ۷۵، پاییز ۱۳۹۴، صفحات ۷۴-۴۵.
- ۳- روزنامه ایران (۱۳۹۲)، پدیده سالمندی جمعیت و افزایش هزینه‌های بازنشستگی، چهارشنبه ۳ مهر شماره ۵۴۷۰.
- ۴- زنجانی، حبیب‌اله، فتحی و نوراللهی (۱۳۹۵)، جمعیت‌شناسی ایران. تهران: پژوهشکده‌ی آمار.
- ۵- عباسی‌شوازی، محمد جلال (۱۳۸۰)، ارزیابی روش فرزندان خود در برآورد باروری با استفاده از داده‌های سرشماری ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵، نامه علوم اجتماعی، ۱۶(۲): ۱۰۵-۱۳۵.

۶- فتحی، الهام (۱۳۹۸)، بررسی علل اصلی مرگ و اثر آنها بر سال‌های از دست رفته عمر (در سال‌های ۹۵-۱۳۸۵) و نقش آن در آینده جمعیت ایران، پایان‌نامه دکترا جمعیت‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.

۷- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵، ۱۳۹۰، ۱۳۸۵، ۱۳۷۵، ۱۳۶۵، ۱۳۵۵، ۱۳۴۵، ۱۳۳۵)، نتایج تفصیلی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، تهران: مرکز آمار ایران.

۸- ویکس، جان. (۱۳۹۵). جمعیت، مقدمه‌ای بر مفاهیم و موضوعات. ترجمه الهه میرزایی. تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.

۹- میرزایی، محمد (۱۳۹۸). جمعیت مطلوب، جمعیت پایدار. برزن نیوز، سه‌شنبه، ۱۴ شهریور، کد خبر ۷۰۹۲.

۱۰- سایت سازمان ملل متحد به آدرس اینترنتی: <https://www.un.org/>

Abbasi-Shavazi, M. J. 2002. Recent changes and the future of fertility in Iran, paper presented at the Expert Group Meeting on Continuing Fertility Transition, Population Division of the United Nations, March 13-18, New York.

Bloom David E., Axel Boersch-Supan, Patrick McGee, and Atsushi Seike 2011. "Population Aging: Facts, Challenges, and Responses", PGDA Working Paper No. 71 Grant No. 1 P30 AG024409-06.

Caldwell, J.C. (2006) Demographic Transition Theory: New York: Springer

East-West Center. 2002. The future of population in Asia, USA.

توضیحات

۱- در مراحل انتقال جمعیتی، ابتدا مرگ و میر و سپس باروری از سطح بالا به سطح پایینی می‌رسند و رشد طبیعی جمعیت را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند و اغلب، اما نه همیشه، در کنار رشد اقتصادی رخ می‌دهد (کالدول، ۲۰۰۶)

۲- Secondary studies

۳- سنی که جمعیت را از نظر تعداد به دو گروه مساوی تقسیم می‌کند.

۴- متوسط سن افراد یک جامعه است.

۵- Iran Demographic and Health Survey (IDHS)

۶- کشورهای مختلف (به‌عنوان مثال فرانسه، ایرلند، یونان و انگلستان) اخیراً سن بازنشستگی قانونی عادی را بالا برده‌اند (بلوم و همکاران، ۲۰۱۱، ۷).

تهران، خیابان دکتر فاطمی، خیابان باباطاهر
خیابان شهید سرتیپ فکوری، شماره‌ی ۱۴۵

کدپستی: ۱۴۱۳۷ ۱۷۹۱۱   تلفن: ۳- ۸۸۶۳۰۴۴۰
پیام‌نگار: info@srtc.ac.ir   وب‌گاه: www.srtc.ac.ir